

koncepte a organizace. Na slovníku nutno především ocenit to, že je naprosto na úrovni doby a že respektuje téměř aktuální stav věcí; není archíválií, v níž lze vyhledat, co kdy kde bylo, ale místy až vzrušujícím čtením, co všechno se událo a především děje v oblasti, o níž jsme donedávna neměli vlastně ani tušení. Na slovníku je patrné, že autorka – jakkoliv sama asi patří ke koncepčně vyhraněnému křídлу mediálních studií – nejen nepreferuje jednostranné pohledy na celek či partikulárie, ale naopak vyváženě připouští pohledy diferencované, jak se na solidní slovník ostatně sluší. Co víc – pohybuje se od velmi speciálních otázek mediálních studií (v tom je a bude trvalá hodnota slovníku) v jejich teoretickém i metodologickém rozměru, přes otázky souvisejících oborů (konceptuální aparát třeba sociologický, psychologický a samozřejmě sémioticko-lingvistický k porozumění kontextů nezbytný) až k otázkám „nepříjemně praktickým“ jako je legislativa včetně základních právních norem.

Aby bylo jasno, že jde o opravdové novum, nutno ilustrativně uvést některá hesla (předesílám: všechna téměř bez výjimky jsou perfektně zpracována bez redundancí a nadbytečných verbalismů): diskurz (ale tak, jak se pojmu má opravdu rozumět), epistemologie médií, etnografie publika, konvergence médií, modely komunikace – Danceho, Gerbenerův, Jakobsonův, lineární, Maletzkeho (a ještě šest dalších), násilí v médiích, opera mýdlová, personální obsazení událostí, revoluce northcliffovská, veleslavné kódování a dekódování, samozřejmě studia kulturní (první syntetická informace u nás) a celý komplex teorií mediální komunikace až po „žlutou žurnalistiku“.

Stává se výjimečně, aby slovník byl více než jen shrnutím a utříděním známého. V tomto případě jistě jde o utřídění obrovského sekundárního materiálu zejména anglosaského (s jistými mírnými preferencemi ke kulturním studiím), ale materiálu vesměs neznámého. Vytykat slovníku, co v něm není, je činnost neslušná: ani francouzská Encyklopedie kdysi nebyla dokonalá a ani Ottův slov-

ník naučný není úplně bez mezer – a to je co říci. Takže mediální studia mají svůj, moderní, evropský a kultivovaný „otřák“. Přiměřené veřejné pozornosti se mu ale zatím nedostalo, ačkoliv by mělo.

Mimochodem – náš *Velký sociologický slovník*, za nějž jsme se druhdy nemuseli stydět, beznadějně zastarává. Najde se někdo s podobným entusiasmem a zásobárnou věděním jako Irena Reifová také v našem oboru? *Sociologický slovník* Jana Jandourka totiž nikdo nepodrobil sociologicky poučenému zkoumání – a to je samozřejmě škoda i obvyklá nezdvořilost.

Miloslav Petrušek

Hana Librová: *Vlažní a váhaví. Kapitoly o ekologickém luxusu*

Brno, Doplněk 2003, 320 s.

V desetiletém období od roku 1994, kdy brněnská socioložka, zakladatelka a nyníjší profesorka katedry environmentálních studií Hana Librová vydala své *kapitoly o dobrovolné skromnosti*, se další promyšlení jejího hlavního odborného a životního tématu vyvinulo do *kapitol o ekologickém luxusu*. Názvy podtitulů výstižně ilustrují posun v optice, kterou Librová nahlížela na otázky životního stylu reflektujícího environmentální důsledky lidského života v období pozdní modernity. V „Pestrých a zelených“ prozkoumávala zejména hodnotové principy postojů lidí s ekologicky aktivistickou orientací, v nové knize se soustředí na mnohoznačné náznaky utvářejících se environmentálních ohledů vyšších tříd, společenských elit a proměn hodnot zakládajících podobu životních stylů. Tehdejší „Pestré a zelené“ vystřídali „Vlažní a váhaví“.

Název knihy je metaforickým označením určité abstraktní kategorie sociálních aktérů se specifickým postojem k otázce vlivu spotřebního, profesního a volnočasového chování na přírodní ekosystémy. Obě adjektiva ztělesňují východisko knihy, kterým je

presvědčení, že mezi ekologicky příznivými a ekologicky škodlivými způsoby panuje široká škála přechodů a jemných nuancí. Librová staví linii knihy na předpokladu, že jakákoli intenzita snahy o snižování negativního ekologického dopadu každého aktéra je vlastně určitou formou ekologického aktivismu. Takto definované východisko naznačuje posun v obecném vnímání toho, co je a co není ekologické chování; jako ekologicky příznivé je chápáno to, čeho se člověk ve prospěch přírody vzdává, aniž by k tomu byl nucen, a není důležité, v jaké je to míře. Vedena tímto pohledem, autorka se zaměřuje na různorodou paletu různých intenzivních *ekologických ctností*, tedy na vlastnosti a způsoby jednání prospívající přírodním ekosystémům. Hlavní otázkou, kterou si Librová pokládá, je, zda se hédonismus, v akademické i populární literatuře často zmiňovaný jako jeden z dominantních rysů postmoderní éry, navzájem vylučuje s ekologicky příznivým způsobem života. V této souvislosti používá klíčového slova *luxus* jako provokaci, mířenou vůči obecnému jednosměrnému chápání významu tohoto pojmu a zdánlivě paradoxně tvrdí, že „hledáme-li v ekologické tísní hybatele změn životního způsobu, mohli bychom vsadit právě na luxus“ (s. 49).

Její chápání pojmu luxus je inspirováno dílem Norberta Eliase *The Civilizing Process*, podle kterého je luxus znakem a zároveň prostředkem evoluce kultury a klíčovým elementem v civilizačním procesu lidstva. Zjemnělé luxusní chování a způsob spotřeby, které šlechta uplatňovala jako způsob odlišení od nižších vrstev, byl postupně zvnitřňován a kultivoval osobnost. Librová, vycházejíc také z díla Veblenova a Bourdieuova, proto luxusem myslí „způsob existence, který duchovní a estetickou dimenzi přesahuje fyzickou reprodukcí“ (s. 58), spojuje jej s „hodnotami neužitečnými nebo i nemateriálními; je v něm významná estetická a duchovní dimenze a také relativně svobodná volba“ (s. 33). Librová však tyčí hranici mezi dvěma druhy luxusu – mezi *luxusem predačním* a *luxusem ekologickým*. Predační luxus znamená snahu získat

většinu vzácných statků, které se nabízejí, nezná sebeomezení, chce vlastnit a nechce se uskrovnovat. Oproti tomu, ekologický luxus autorka definuje jako: „ekologicky příznivé chování, které uvědoměle zmenšuje ekologickou stopu, v různé míře je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním, kulturou oceňovaným hodnotám. Ekologický luxus označuje spíše prvky či segmenty chování než celý životní způsob“ (s. 61).

Principy ekologického luxusu jsou těmi, které Librová považuje za ony hybatele změn v období ekologické krize a které jako součást některých forem postmoderního hédonismu mohou konstituovat ekologicky příznivý způsob života. Důvodem, proč se o odříkavém a skromném životním způsobu dá mluvit jako o luxusním, je v autorčině pohledu povaha a funkce spotřebních statků na trhu postmoderního období. V něm konzum přestává symbolizovat sociální postavení, drtivě většiny spotřebních statků je totiž sdo-statek a navíc je mnoho produktů standardně dovedeno do dokonalosti. Pro dosažení do jmu odlišnosti statků se naopak klade důraz na vlastnosti, které spočívají v oblasti imaginace. Statusotvornou roli poté neplní intenzivní obklopování se spotřebními statky, ale promyšlenost jejich výběru a umění je naplno využít a prožít. Je to zejména pečlivá selekce, která neutralizuje riziko přehlcení se a nutně povrchního prožití kontaktu se statkem způsobené podlehnutím nadměrnému výběru. Librová, v souladu se simmelovskou logikou fungování módy, předpokládá, že přechod k záměrné skromnosti a praktikám ekologického luxusu je dán nutkáním vyšších tříd měnit formy svého statusotvorného luxusu, který se nižší třídy neustále snaží dostihnout a napodobit. Protože neselektivní spotřeba a demonstrace statusu množstvím materiálních statků je dostupná i pro nižší třídy, vyšší třídy jsou nuceny vymezit svůj status skrze statky, které jsou skutečně vzácné a jen málo dostupné. Librová takové dimenze nového luxusu nachází u Enzensbergera. Jsou jimi podmínky života, které byly, ale již přestaly být samozřejmé: 1) disponovat vol-

ným časem, 2) kapacitu rozhodovat, čemu věnují pozornost, 3) mít prostor umožňující svobodný pohyb, 4) žít v klidu, bez smyslové zátěže, 5) žít ve zdravém, nejedovatém prostředí a 6) žít v bezpečí. Dosáhnout naplnění v těchto dimenzích znamená odmítnout přebytky.

Toto pojetí luxusu reflektují hnutí za život založený na jednoduchosti a přirozenosti inspirované romantickou představou rolníka a venkovana žijícího v souladu s přírodou. Apel na napodobení materiálních a nemateriálních aspektů rolnického života Librová podrobuje tvrdé kritice a věnuje mnoho prostoru snaze demytizovat moderní konstrukci představy intuitivního, prostě moudrého a přirozeného venkovana. Kriticky se pak staví k představě proenvironmentální efektivity přechodu na tento, tradičně selský a přírodní intuicí řízený, modus vivendi ve společenských, populačních, technologických a zejména ekologických podmínkách pozdní modernity. Pokládá za vysoce problematickou otázku slučitelnosti environmentálních a sociálních řešení, kdy masové omezení spotřeby v zemích blahobytu má vysoce neblahý vliv na míru nezaměstnanosti a ekonomickou prosperitu zejména chudších regionů. Podstatným rysem přemýšlení Librové o možnostech rozšiřování ekologicky příznivého života napříč společností je, že se nezakládá na hypotetické změně současného globálního ekonomického systému, ale pohybuje se plně v rámci jeho limitů. Více než na radikální řešení vyžadující přestavbu ekonomické báze světa se zaměřuje na drobné a nenápadné posuny směrem k ekologicky senzitivnímu způsobu života. Proto se nezděráá hledat proenvironmentální znaky chování a hodnot ve snobismu a nacházet je u bobos (buržoazních bohémů, označení vypůjčeného od Davida Brokse) a tzv. „holandských doktorů“.

Obě skupiny jsou tvořeny lidmi s vysokým vzděláním a vysokými příjmy, kteří patří ke společenské elitě – profesori, právníci, lékaři, finančníci či manažeři. Jsou skupinami, které považují nepromyšlený a zautomatizovaný konzum za vulgární a nevkusný. Libro-

vá je chápe jako určité subkultury lidí těšících se vysokému statusu, pro které je environmentálně citlivé spotřební jednání zvyška oceněnímhodné či je žádoucí je alespoň předstírat. Přestože je negativní ekologický dopad jejich typů spotřeby vysoký, vykazují velkou schopnost sebekontroly a sebeomezení. Míra uplatňování ekologických „ctností“, která však nesmí dosáhnout podoby fanatismu, slouží jako znak dobré pozice v sociální hierarchii. Přestože hlavním motivem ekologicky citlivého žití snoba, boba a ani holandského doktora není příroda a její stav, nýbrž zejména egoistická orientace, podle Librové by se ustavující se model výběrové náročnosti a zmírňování spotřeby v chování snobů mohl stát příslibem do budoucnosti, pokud by se mezi elitami rozšířil: „Díky své příslušnosti k elitě by mohli ovlivnit i politické a legislativní rozhodování, které upravuje ekonomické a právní podmínky chování lidí a které vykonává sociální tlak“ (s. 271). Zároveň by se ekologicky luxusní způsob života mohl stát módou pro nižší třídy aspirující na své přibližování se k třídám vyšším. Přestože druhá věta Simmelovy rovnice říká, že vyšší třídy by začaly hledat jiné způsoby pro vyznačení distance od nižších tříd, Librová se domnívá, že tento typ environmentální etiky by mohl zakořenit podobně jako dříve ideje humanismu či demokracie.

Je škoda, že Librová věnuje v knize nepoměrně málo místa samotné analýze životů svých někdejších *pestrých a zelených*, ke kterým po deseti letech opět zavítala, a proměny jejich myšlení, životního stylu, problémů či aspirací neinterpretuje do větší hloubky. Podobně je na škodu, že otázka sociálních a ekonomických rozporů proenvironmentálních řešení je minuta rychlým krokem bez širší reflexe alternativních ekonomických teorií o možnostech a limitech systému globální ekonomiky.

V každém případě se však jedná o výjimečné dílo, které dokáže znovuotevřít zakonzervovaná fakta, jež jsou stavebními články zjednodušujících environmentálních ideologií, a zpochybnit jejich často obecně

uznávanou jednoznačností. Kniha je pozoruhodná v několika ohledech. V českých podmínkách je Hana Librová jednou z mála publikujících autorů, kteří se permanentně, systematicky a sociologicky věnují otázkám environmentálního vědomí, proměnám hodnot a postojů sociálních aktérů ve vztahu k přírodě a možnostem či bariérám ekologicky šetrnějších životních stylů. Za druhé, výstupem z výzkumů a odborné práce Hany Librové není jen tato kniha, ale také dokumentární film a časopisecké reportáže, které na toto téma zpracovali spolupracovníci autorky. Kniha vzbudila velkou pozornost mezi žurnalisty, pět celých kapitol bylo dokonce čteno ve vysílání Českého rozhlasu. Spolu s těmito „sekundárními produkty“ je kniha dílem, které intenzivně komunikuje s veřejností, a nezvykle, ve srovnání s knižní produkcí českých sociologů, se jí daří oslovovat i mimoakademické publikum a být častým objektem nebo referenčním rámcem diskusí. Za třetí, a to je asi nejvýraznějším rysem publikace, kniha o *vlažných a váhavých* je psána s výjimečnou lehkostí, výrazným nadhledem a šarmantním vtípem. Obsahuje osobní sebereflexi autorky, sebeironii, přiznané spekulace a domněnky či bystré mikropostřehy z každodenního života. Kniha není psána ve stylu přísné vědeckosti, spíše by se dalo mluvit o „vášnivě sociologii“. Autorka, ve chvíli kdy píše, bojuje jako nelitostná socioložka i sama se sebou, se svým vlastním životním přesvědčením, protože téma vztahu člověka a přírody pro ni zdaleka není osobně neutrální.

Ivo Bystřičan

Petr Sak, Karolína Saková: *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*
Praha, Svoboda Servis 2004, 240 s.

Recenzovaná publikace patří mezi ty, které hned při svém uvedení vyvolaly mediální zájem a polemiku zejména na internetu. Je to

dáno jednak aktuálností a obecnou zájmovostí tématu, jednak zřejmě i publicisticky vyhocenou prezentací vybraných poznatků. I sama reakce na uvedení knihy znovu vyvolává otázku po možnostech a přínosech konkrétního empirického výzkumu a po formách jeho prezentace. Totiž jak snadné je nepochopení typu „jsou to známé věci i bez výzkumů“, je „banální fakt, že mládež je jiná“ apod. Recenzovaná práce sama však již na podobné výhrady odpovídá do jisté míry tím, že přesvědčivě dokladuje význam a užitečnost kvantifikace „známého“, ukazuje, že mládež je nejen jiná, ale zejména „v čem a jak je jiná“, a to především v čase. Výpověď o mládeži se tu tak stává do určité míry i výpovědí o vývoji společnosti a o jejích možnostech a perspektivách. Zaujmou nesporně rozdíly mládeže přelomu 20. a počátku 21. století od mládeže let devadesátých a normalizačních (doplňme – či dokonce ve srovnání s mládeží šedesátých let). Centrem zájmu jsou pak změny mládeže v průběhu transformace české společnosti. Práce ukazuje rovněž i povahu diferenciací této věkové sociální skupiny, precizuje naše poznání a především uvádí naše poznání o mládeži do širších kontextů.

Jak již vyplývá z úvodních odstavců, navazují autoři programově na publikaci P. Saka *Proměny české mládeže* (Praha 2000; recenzována v *Sociologickém časopise* č. 5/2002) a čtenář brzy sezná, že pro studium této své práce znalost předchozích *Proměn* v podstatě předpokládají.

Mládež na křižovatce je založena především na konkrétních empirických výkumech realizovaných v rámci dvou grantů (MŠMT a Ministerstva kultury) v letech 2000–2002. Předností je, že tyto a další využitě výzkumy jsou v přílohách identifikovány a stručně anotovány. Těžiště práce tkví v interpretaci těchto empirických dat a v jejich komparaci v čase. Podobně jako v *Proměnách* se nám tak vybavují věkové diference uvnitř mládeže samé. To je o to významnější, že autoři pracují s poměrně širokým vymezením mládeže od 15 do 30 let věku. Z hlediska společenských procesů, v jejichž rámci se mládež